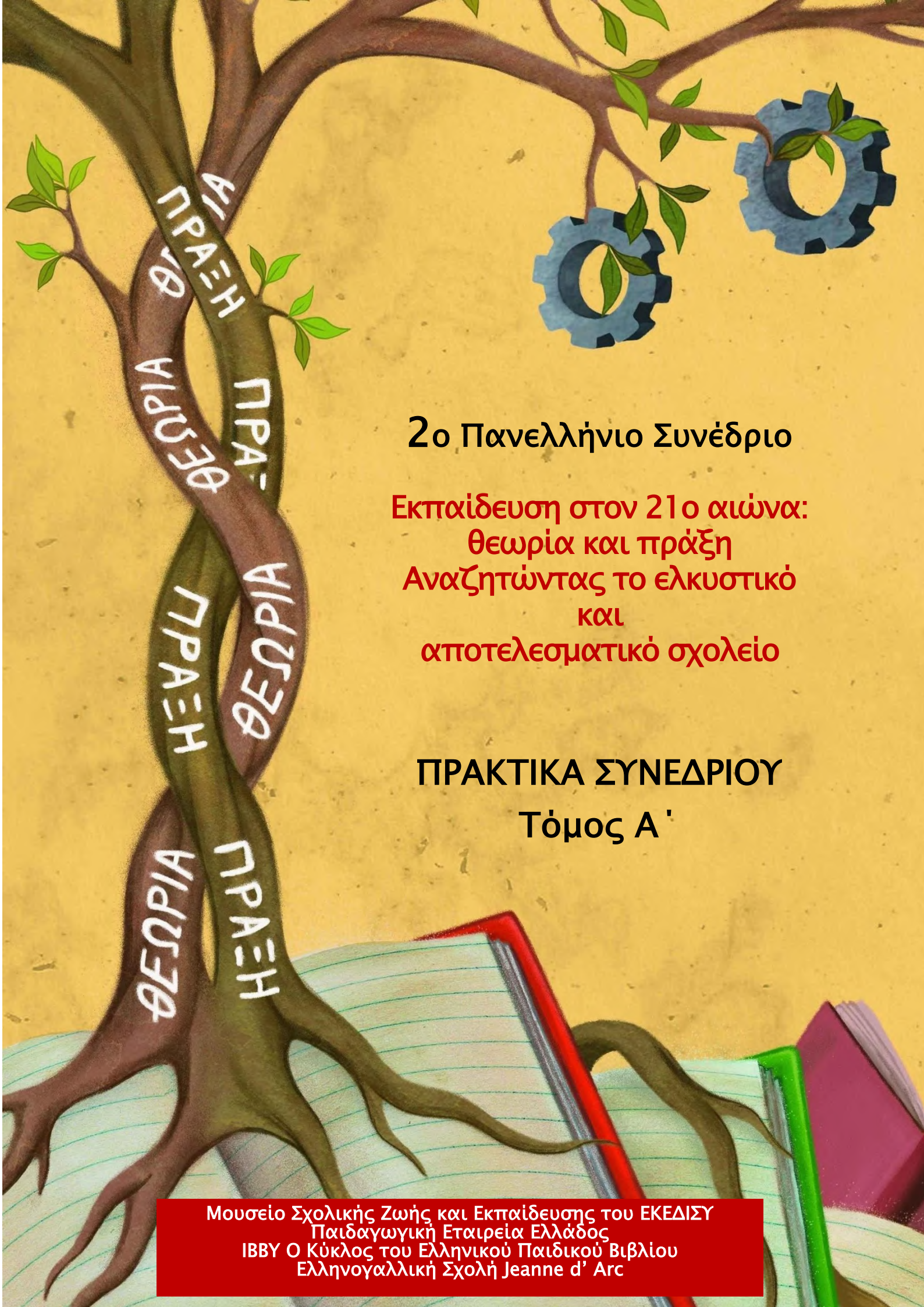

The background of the cover features a stylized illustration. On the left, a large tree trunk is twisted, with the words 'ΠΡΑΞΗ' and 'ΘΕΩΡΙΑ' (Theory and Practice) written in white Greek letters along its length. The tree's roots are shown at the bottom, resting on a stack of books with red, green, and purple covers. In the upper right corner, two blue gears are depicted, with green leaves growing from them. The entire scene is set against a textured, light yellow background.

2ο Πανελλήνιο Συνέδριο

Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα:
θεωρία και πράξη
Αναζητώντας το ελκυστικό
και
αποτελεσματικό σχολείο

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Τόμος Α'

Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ
Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος
IBBY Ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου
Ελληνογαλλική Σχολή Jeanne d' Arc

«Προσκαλώντας» τις Νέες Τεχνολογίες σε Σύγχρονες Γλωσσικές «Προκλήσεις»

Μαρία Δημάση

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και
Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών, Δ.Π.Θ.
mdimasi@bscc.duth.gr

Ευαγγελία Αραβανή

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
aravani.evangelia@ac.eap.gr

Περίληψη

Ένα ζωντανό, ανθρώπινο σχολείο με πρωταγωνιστές ενεργούς και δημιουργικούς μαθητές με κριτικό στοχασμό και αναστοχασμό πρέπει να αποτελεί το σημείο αναφοράς της σύγχρονης πραγματικότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδύεται μια «νέα επικοινωνιακή τάξη πραγμάτων» που αποτυπώνεται σε νέες θεωρίες για το γλωσσικό μάθημα. Όροι όπως πολυγραμματισμοί (multiliteracies) και πολυτροπικότητα (multimodality) ανήκουν στη νέα αυτή θεωρητική αναζήτηση, χρησιμοποιούνται ευρύτατα και αποτυπώνουν τους νέους προσανατολισμούς που αποκτά η διδασκαλία των γλωσσών υπό το πρίσμα της ευρείας χρήσης των ΤΠΕ ως μέσων πρακτικής ψηφιακού και κριτικού γραμματισμού. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τα προαναφερθέντα, η παρούσα έρευνα εστιάζει στη μελέτη του ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο και του αντίστοιχου Σχολικού Εγχειριδίου της Ε΄ Δημοτικού. Συγκεκριμένα, θέτει ως ειδικά ερωτήματα-στόχους: α) πώς και σε ποιο βαθμό οι γλωσσικές εργασίες- δραστηριότητες ενισχύουν την αξιοποίηση των Νέων Τεχνολογιών επιτυγχάνοντας στόχους γλωσσικού και ψηφιακού γραμματισμού β) πώς αποτιμάται αξιολογικά αυτή η προσέγγιση και πώς μπορούν να «ενισχυθούν» με πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού και γ) πώς μπορεί να επεκταθεί διδακτικά αυτή η αξιοποίηση μέσα από τη μελέτη των ανάλογων θεματικών ενοτήτων και τον εμπλουτισμό προτεινόμενων δράσεων. Τα αποτελέσματα που θα προκύψουν αναμένεται να αποτελέσουν μία τράπεζα πληροφοριών και προτάσεων με στόχο την ανατροφοδότηση του «σακιδίου» διδακτικών εφοδίων των εκπαιδευτικών.

Λέξεις-κλειδιά: πολυγραμματισμοί, αξιοποίηση ΤΠΕ, τεχνολογικός γραμματισμός- γλωσσικές δεξιότητες

Εισαγωγή

Προς μια Νέα Γλωσσική Τάξη Πραγμάτων

Τις τελευταίες δεκαετίες η χρήση του Η/Υ διευρύνεται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η ευρεία διάδοση του διαδικτύου, κατά τη δεκαετία του 1990, και οι ραγδαίες εξελίξεις στον τεχνολογικό τομέα επηρεάζουν το «τι» (περιεχόμενο) και το «πώς» (διδακτικές μέθοδοι και μέσα) της γλωσσικής διδασκαλίας. Οι νέες συνθήκες οδηγούν αναπόφευκτα στη δημιουργία μιας νέας γλωσσικής πραγματικότητας, αφού αναπτύσσονται νέα κειμενικά είδη με κύριο χαρακτηριστικό την υβριδικότητα και πολυτροπικότητα, σε ένα διαρκώς εξελισσόμενο επικοινωνιακό περιβάλλον εξαιρετικά οπτικό και ακουστικό,

επανακαθοριζόμενο με βάση ψηφία (bits), ψηφιολέξεις (bytes) και ψηφιακές μορφές (Δημάση & Αραβανή, 2013). Οι τρόποι επικοινωνίας έχουν, σε πολλές διαφορετικές διαστάσεις, μετατοπιστεί και επιμεριστεί σε πολλαπλά κανάλια και τρόπους λειτουργίας, ασύγχρονους αλλά και σύγχρονους (Crumpler, Handsfield & Dean, 2011).

Σε αυτό το πλαίσιο είναι σημαντική η σχέση ΤΠΕ και γλωσσικής διδασκαλίας. Ένα σημαντικό νέο δεδομένο είναι η ευρεία αξιοποίηση των ΤΠΕ σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας ως μέσων για γράψιμο, διάβασμα, επικοινωνία και ψυχαγωγία, ως μέσων δηλαδή πρακτικής γραμματισμού (literacy practice tools) (Κόμης & Ντίνας, 2011: 8), γεγονός που οδηγεί στην ανάδυση μιας «νέας τάξης πραγμάτων» ('New Communicative Order') (Street 2000; Li, Snow & White, 2015). Τα μαθησιακά περιβάλλοντα πλαισιώνονται από εκπαιδευόμενους-μαθητές με διαφορετικές μαθησιακές πηγές και εμπειρίες ζωής με ένα κοινό σημείο αναφοράς: την ύπαρξη δεξιοτήτων που να σχετίζονται με τον γραμματισμό-ανάγνωση, γραφή, ομιλία, και ακουστική κατανόηση (Χατζησαββίδης, 2005). Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων επανακαθορίζεται το σημαίνόμενο του γραμματισμού, ο οποίος χαρακτηρίζεται από εννοιολογική πολλαπλότητα και ορίζεται μέσα από δύο διαφορετικούς τρόπους: την ύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών γλωσσών και την πολυμορφία των ψηφιακά διακινούμενων νοημάτων (Jewitt, 2008; Baker, 2010).

Η χρήση των ΤΠΕ επηρέασε όλες τις πλευρές του γνωστού τριγώνου: συγγραφέας - κείμενο - παραγωγή γραπτού λόγου που στα ψηφιακά περιβάλλοντα διαφοροποιείται από τη στιγμή που το κείμενο είναι ρευστό και ευμετάβλητο. Μέσα σε ένα ψηφιακό περιβάλλον μπορεί να επιτευχθεί μίξη σημειωτικών συστημάτων (semiotic modes), καθιστώντας παράλληλα εφικτή την ευρεία διάδοση των πολυτροπικών κειμένων (multimodal texts) (Kress, 2003). Η πολυτροπικότητα των κειμένων, η υπερκειμενικότητα και η δυνατότητα ανάκτησης των πληροφοριών από τεράστιες βάσεις (γλωσσικών και πολυτροπικών) δεδομένων απαιτούν άλλου τύπου γνώσεις και αναγνωστικές δεξιότητες που να προσεγγίζουν την κειμενική παραγωγή ως μια «σύνθετη ενορχήστρωση» (Cope & Kalantzis 2000: 160) διαφορετικών τρόπων επικοινωνίας (Ντίνας, 2004; Χατζησαββίδης, 2006; Δημάση, 2012),

Πρόκειται για διαπίστωση, η οποία επηρεάζει το πλαίσιο αναφοράς της γλωσσικής διδασκαλίας (ισχύοντα Προγράμματα Σπουδών και σχολικά εγχειρίδια για τη γλωσσική διδασκαλία) και θέτει ως προτεραιότητα στο επίπεδο του γλωσσικού σχεδιασμού την αντιστοιχία διδακτικών σχεδιασμών και εργασιών των σχολικών εγχειριδίων (Δημάση & Εφόπουλος, 2005) και την επαρκή επιμόρφωση των διδασκόντων μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του σύγχρονου ψηφιακού και κριτικού γραμματισμού (Rowse, Kosnik & Beck, 2008).

Η παρούσα εργασία εστιάζει στη μελέτη του ΔΕΠΠΣ/ΑΠΣ και των Σχολικών Εγχειριδίων του μαθήματος της Γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και ειδικότερα στα βιβλία της Γλώσσας της Ε' Δημοτικού. Σημείο αναφοράς είναι η σχέση και η αντιστοιχία των γλωσσικών εργασιών- δραστηριοτήτων τους με τους στόχους του γλωσσικού και ψηφιακού γραμματισμού μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της αξιοποίησης των Νέων Τεχνολογιών.

1. Ψηφιακά περιβάλλοντα και Νέοι γραμματισμοί

Αν το πολιτικό και επιστημονικό πλαίσιο των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών προσδιόρισε το ενδιαφέρον προς τους υπολογιστές ως παιδαγωγικά περιβάλλοντα, οι ευρύτερες εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών προσδιόρισαν τη στροφή προς την αξιοποίηση των ΤΠΕ ως «μέσων πρακτικής γραμματισμού» (Κουτσογιάννης, 2009), της δυνατότητας, δηλαδή του ατόμου να λειτουργεί αποτελεσματικά σε διάφορες καταστάσεις επικοινωνίας, χρησιμοποιώντας κείμενα γραπτού και προφορικού λόγου, καθώς και μη γλωσσικά κείμενα (Παπούλια-Τζελέπη & Τάφα, 2004), σηματοδοτώντας την αρχή του ψηφιακού γραμματισμού.

Πώς εννοιοδοτείται, λοιπόν, ο ψηφιακός γραμματισμός; Πρόκειται για τις δεξιότητες, τη γνώση και την κατανόηση που επιτρέπουν κρίσιμες, δημιουργικές, διορατικές και ασφαλείς πρακτικές κατά την ενασχόληση με τις ψηφιακές τεχνολογίες σε όλους τους τομείς της ζωής (Adelsberger, Kinshuk, Pawlowski & Sampson, 2008: 202-205). Είναι κάτι πολύ περισσότερο από την πρόσβαση ή την απλή χρήση ενός υπολογιστή. Είναι η γνώση του πότε και γιατί οι ψηφιακές τεχνολογίες είναι κατάλληλες και χρήσιμες για την επίτευξη ενός στόχου και πότε δεν είναι. Είναι η κριτική σκέψη για όλες τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις που παρουσιάζουν οι σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες.- εργαλεία Web 2.0, όπως οι ιστοχώροι κοινωνικής δικτύωσης και τα Wikis ή λογισμικό συγγραφής πολυμέσων ή οι ψηφιακές κάμερες-. Θεωρείται ως το σύνολο από διάφορα αλληλένδετα συστατικά ή διαστάσεις, όπως λειτουργικές δεξιότητες, δημιουργικότητα, ηλεκτρονική ασφάλεια, αποτελεσματική επικοινωνία, πολιτισμική και κοινωνική κατανόηση, ικανότητα εύρεσης και επιλογής πληροφορίας και συνεργατικότητα (Hague & Payton, 2010: 21) που επιτρέπουν στους μαθητές να συμμετέχουν σε κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές σχέσεις σε ένα ολοένα διευρυνόμενο ψηφιακό τοπίο.

Στον εκπαιδευτικό χώρο, ανάπτυξη του ψηφιακού γραμματισμού σημαίνει να δίνεται στους μαθητές η ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν τις Νέες Τεχνολογίες, αναπτύσσοντας γνωστικές, κοινωνικές και μεταγνωστικές δεξιότητες (Hague & Payton, 2010: 22-23). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί όταν αξιοποιούνται:

α. Ως πηγές πληροφόρησης (βάσεις δεδομένων, μηχανές αναζήτησης, λεξικά, εγκυκλοπαίδειες κ.λπ.), οπότε δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να ανασύρουν πληροφορίες και στοιχεία απαραίτητα από πηγές πολύ μεγαλύτερες σε όγκο πληροφοριών και με πρόσβαση πολύ πιο εύκολη, προωθώντας την ενεργητική μάθηση (Rollag & Billsberry, 2012).

β. Ως περιβάλλοντα επεξεργασίας κειμένων, οπότε δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να συνθέσουν και να επεξεργαστούν γραπτά κείμενα με τρόπο ανάλογο με αυτόν που συνθέτουν και επεξεργάζονται κείμενα στο πλαίσιο των παραδοσιακών περιβαλλόντων γραμματισμού, αλλά με μεγαλύτερη άνεση και με δυνατότητες δημιουργίας πολυτροπικών κειμένων (Hiller, Gwynn & Junzheng, 2012).

γ. Ως εργαλεία επικοινωνίας και συνεργασίας (διαδίκτυο, wikis, blogs, podcasting, youtube, facebook- Web.2.0) (Gooding & Morris, 2008), οπότε οι μαθητές μπορούν έχουν πρόσβαση σε έναν τεράστιο αριθμό κειμένων, έρχονται σε επαφή με διάφορα κειμενικά είδη και κειμενικούς τύπους και μπορούν να κατακτήσουν τα χαρακτηριστικά και τη δομή τους, να προσπαθήσουν να τα κατανοήσουν, να τα

συγκρίνουν και να τα σχολιάσουν (Crystal, 2001), διαμοιράζοντας το περιεχόμενό τους και αναπτύσσοντας δεξιότητες διερευνητικής μάθησης, επικοινωνισμού και συνεργασίας (Aravani, 2012).

2. Η Έρευνα

2.1. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στη μελέτη του ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ (2003) για το μάθημα της Γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και ειδικότερα στην Ε΄ Δημοτικού, καθώς και των τριών τευχών του εγχειριδίου «Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι» της ίδιας τάξης. Επιχειρεί να απαντήσει στα ακόλουθα ειδικότερα ερευνητικά ερωτήματα:

- α) Πώς αποτυπώνεται η νέα ψηφιακή «τάξη πραγμάτων» στο ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ για τη διδασκαλία της Γλώσσας;
- β) πώς και σε ποιο βαθμό οι γλωσσικές εργασίες- δραστηριότητες του σχολικού εγχειριδίου ενισχύουν την αξιοποίηση των Νέων Τεχνολογιών επιτυγχάνοντας στόχους γλωσσικού και ψηφιακού γραμματισμού και πώς αποτιμάται αξιολογικά αυτή η προσέγγιση;
- γ) πώς μπορεί να επεκταθεί διδακτικά αυτή η αξιοποίηση μέσα από τη μελέτη των ανάλογων θεματικών ενοτήτων και τον εμπλουτισμό προτεινόμενων δράσεων;

2.2. Μεθοδολογία έρευνας

Για τη μελέτη του ΔΕΠΠΣ/ΑΠΣ¹ χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου με μονάδα καταγραφής το θέμα².

2.3. Διαπιστώσεις από τη μελέτη του ΔΕΠΠΣ/ΑΠΣ

Οι αναφορές στις ΤΠΕ είναι πολύ λίγες και οι ρητές ελάχιστες. Συγκεκριμένα: στο ΔΕΠΠΣ για τη γλωσσική διδασκαλία εντοπίζεται μία έμμεση αναφορά με δυνατότητα σύνδεσης με τις ΤΠΕ στη στήλη *Γενικοί στόχοι (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες)* (ο /η μαθητής/τρια) *Εκτιμά και απολαμβάνει αισθητικά καταξιωμένες μορφές λόγου, όπως απαγγελίες, θεατρικές παραστάσεις, ακροάσεις χαρισματικών ομιλητών κτλ.* (2003: 2).

Στους ειδικούς σκοπούς του ΑΠΣ υπάρχει η ρητή αναφορά: *Να εξοικειωθεί με την τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών έτσι ώστε:*

- α) να αποκτήσει ευχέρεια πρόσβασης στις πληροφορίες που παρέχονται μέσω του Διαδικτύου και των πολυμέσων και
- β) να μπορεί να επεξεργάζεται στοιχειωδώς κείμενα σε Η/Υ (ό.π.: 5).

Στις επιμέρους ενότητες εντοπίζονται έμμεσες αναφορές στην ενότητα ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ Γ΄-Δ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ (ό.π.) και Ε΄-ΣΤ΄ (ό.π.: 8): *Επεξεργασία αυθεντικών διαφημίσεων, σύγκριση παρουσίασης προϊόντος και διαφήμισης.*

Οι ίδιες διαπιστώσεις ισχύουν και για την ενότητα ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗ για τάξεις Γ΄- ΣΤ΄.

Ενδεικτικά: *Επεξεργασία μικρών αγγελιών. Συζήτηση σχετικά με τα θέματα «κατοικία» και «εργασία» (Μελέτη Περιβάλλοντος, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Γεωγραφία, Ιστορία).*

¹ Διαθέσιμο στο: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>

² Για την ανάλυση περιεχομένου βλ. ενδεικτικά: Berelson, 1952, Holsti, 1968, Άχλης, 1983 και 1996, Δημάση, 1996, Krippendorff, 2004, Μπονίδης, 2004, Στογιαννίδης, 2014.

Λειτουργική ανάγνωση αγγελιών διακοπών και κατασκηνώσεων (μελέτη χάρτη), και αγγελιών για αγοραπωλησίες αντικειμένων που αφορούν τα παιδιά (ό.π.: 10). Επιλογή πληροφοριακού υλικού από βιβλιοθήκες και κέντρα πληροφόρησης. Χρήση του υλικού στη σύνθεση απλής ερευνητικής εργασίας (εμπλέκονται όλα τα αντικείμενα) (ό.π.: 11).

Στην ενότητα ΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΓΡΑΠΤΟΥ ΛΟΓΟΥ (στη στήλη Ενδεικτικές δραστηριότητες) με επαναλαμβανόμενες ασκήσεις ίδιας δομής και στοχοθεσίας για τις τάξεις από τη Γ΄ μέχρι τη ΣΤ΄ υπάρχουν ρητές αναφορές: Χρήση λεξικών, συμβατικών ή ηλεκτρονικών (εμπλέκονται όλα τα αντικείμενα) (ό.π.: 14), αλλά και έμμεσες (π.χ.) Με αφορμή επισκέψεις σε μουσεία και μνημεία, μελέτη χάρτη, περίληψη και σύνθεση πληροφοριών από σχετικά ενημερωτικά κείμενα (τουριστικοί οδηγοί, εγκυκλοπαίδειες, ιστορικά κείμενα κτλ.) και ανακοίνωσή τους στην τάξη (Γ΄-Δ΄, ό.π.: 15).

Εξάσκηση στη χρήση του σχολικού εγχειριδίου γραμματικής, ως βιβλίου αναφοράς, καθώς και στη χρήση λεξικών, συμβατικών ή ηλεκτρονικών (Ε΄-ΣΤ΄, ό.π.: 15).

Στην ενότητα ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ υπάρχει μία ρητή αναφορά: Εξοικείωση στη χρήση Η/Υ και εκπαιδευτικού λογισμικού (CD Rom) σχεδιασμένου ειδικά για παιδιά αυτής της ηλικίας: ηλεκτρονικό λεξικό πολυμέσων, CD Rom για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, CD Rom για τη διδασκαλία λεξιλογίου, ορθογραφίας με ασκήσεις που έχουν τη μορφή παιχνιδιού κ.τ.λ. (Γ΄-Δ΄, ό.π.: 26) και έμμεσες:

Πρόσβαση στις πηγές πληροφορίας. Ενδεικτικές πηγές πληροφορίας: Αγγελία, τηλεγράφημα, απλός χάρτης, μετεωρολογικός χάρτης, τηλεφωνικός κατάλογος, πίνακας περιεχομένων, λεξικά, ευρετήρια, κατάλογοι, χάρτης πόλης, πίνακας (δρομολογίων και λοιπών πληροφοριών), ενημερωτικά δελτία, οδηγίες (χρήσης, παιχνιδιού), διαφημιστική αφίσα (τσίρκου, θεάτρου - ώρες παράστασης, τιμές), διαφήμιση τουριστικού γραφείου, σχηματική παράσταση, διάγραμμα κ.τ.λ.. (ό.π.).

Στην αντίστοιχη ενότητα για τις Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις οι έμμεσες αναφορές είναι ίδιες, ενώ η ρητή αναφορά είναι περισσότερο άμεσα προσανατολισμένη προς τη χρήση των ΤΠΕ:

Εξοικείωση στη χρήση Η/Υ και εκπαιδευτικού λογισμικού (CD Rom) σχεδιασμένου ειδικά για παιδιά αυτής της ηλικίας: ηλεκτρονικό λεξικό πολυμέσων, CD Rom για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, CD Rom για τη διδασκαλία λεξιλογίου, ορθογραφίας με ασκήσεις που έχουν τη μορφή παιχνιδιού κτλ.

Αναζήτηση πληροφοριών στο Διαδίκτυο, με επιστάσια.

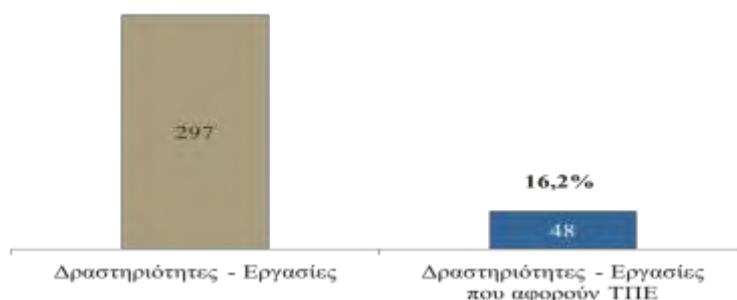
Επεξεργασία απλού κειμένου σε Η/Υ

Επιλογή και αποθήκευση γλωσσικής πληροφορίας σε Η/Υ (ό.π.: 27).

2.4. Διαπιστώσεις: Δραστηριότητες- Εργασίες Σχολικού Εγχειριδίου

Για τη μελέτη των τευχών του εγχειριδίου διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στην Ε΄ Δημοτικού με σημείο αναφοράς τις εργασίες χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου με μονάδα καταγραφής το θέμα. Μελετήθηκαν και καταγράφηκαν οι αναφορές στις ΤΠΕ, οι οποίες ταξινομήθηκαν σε έμμεσες και άμεσες και συναρτήθηκαν με τη στοχοθεσία κάθε ενότητες και όπου ήταν δυνατόν με τη γλωσσική δεξιότητα η οποία -κατά περίπτωση- υποστηρίζεται.

Οι δραστηριότητες στις οποίες διαπιστώθηκε αξιοποίηση των ΤΠΕ είναι 48 στο σύνολο των 297 δραστηριοτήτων - εργασιών που περιλαμβάνονται και στα τρία τεύχη του εγχειριδίου, όπως αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:

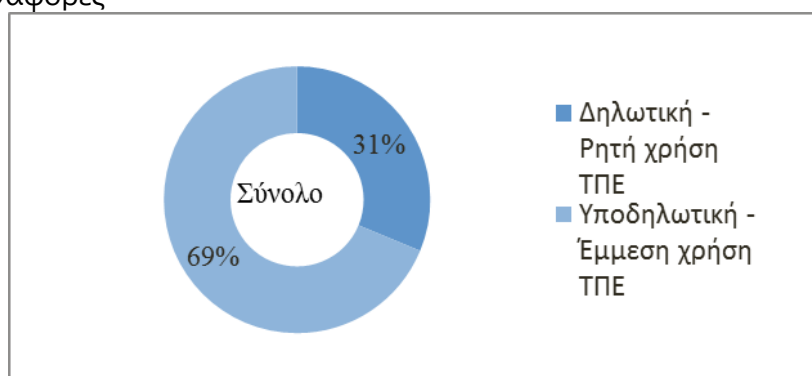

Εικόνα 1. Δραστηριότητες- Εργασίες των τριών τευχών του σχολικού εγχειριδίου

A. Ως προς τον τρόπο δήλωσης- καταγραφής των εργασιών

Από τις 48 ερωτήσεις-δραστηριότητες:

- οι 15 εντοπίζονται με ρητές αναφορές είτε ως διαδικτυακά κείμενα άντλησης πληροφοριών και επεξεργασίας γλωσσικών φαινομένων, είτε μέσα στο πλαίσιο της εκφώνησης των αντίστοιχων δραστηριοτήτων
- οι 33 υποδηλώνουν τη δυνητική αξιοποίηση των ΤΠΕ από τους μαθητές, κάνοντας έμμεσες αναφορές

Εικόνα 2. Τρόπος καταγραφής δραστηριοτήτων σχολικού εγχειριδίου

Ενδεικτικά παραδείγματα δηλωτικής- ρητής αξιοποίησης των ΤΠΕ

Ενότητα	Κείμενο	Άσκηση	Γλωσσική Δεξιότητα/ Στόχοι/ Τρόποι
(1 ^η) Ο φίλος μας το περιβάλλον	Μαθαίνω περισσότερα για το περιβάλλον	σελ. 21	Ρητή αναφορά διαδικτυακών διεθνόνσεων/εκπαίδευση - δυνητικά- στην αναζήτηση πληροφοριών για περιβαλλοντικά ζητήματα www.alkion.gr www.archelon.gr www.arcturos.gr www.greenpeace.gr www.spppe.gr www.wwf.gr
(9 ^η) Βιβλία- Βιβλιοθήκες	Βιογραφικό σημείωμα συγγραφέα	σελ. 36	Ρητή αναφορά στο διαδίκτυο ως χώρο άντλησης πληροφοριών/ www.greece2001.gr writers/AlkiZei.html

Ενδεικτικά παραδείγματα υποδηλωτικής- έμμεσης- δυνητικής αξιοποίησης των ΤΠΕ

1. Στο σχολείο σας μπορείτε να διοργανώσετε μια έκθεση με μουσικά όργανα που θα έχετε φτιάξει εσείς! Δίπλα στο καθένα γράψτε τα υλικά που χρησιμοποιήσατε, τον τρόπο κατασκευής τους και μερικά ιστορικά στοιχεία γι' αυτά, όπως στα κείμενα που σας δίνονται παραπάνω...

Ενότητα 7 ^η (2 ^ο τεύχος) Μουσική	Μουσικά όργανα	1, σ. 14	Δυνητική χρήση υπολογιστή με την καταγραφή των υλικών χρήσης και του τρόπου κατασκευής των μουσικών οργάνων σε μορφή word- αναζήτηση σε ιστοσελίδες για τα ιστορικά στοιχεία των μουσικών οργάνων (έμμεση αξιοποίηση διαδικτυακών τόπων)
--	----------------	----------	--

2. Διαλέξτε έναν από τους παραπάνω πίνακες ή κάποιον δικής σας επιλογής. Με τις σκέψεις και τα συναισθήματα που σας δημιουργεί μπορείτε να συνθέσετε ένα δικό σας ποίημα ή μια μικρή ιστορία....

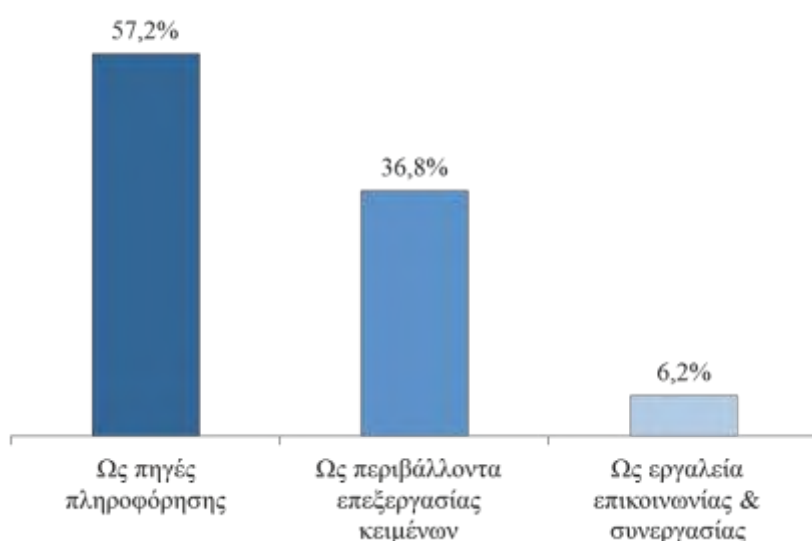
Ενότητα 7 ^η (2 ^ο τεύχος) Μουσική	Μουσική και άλλες τέχνες	2, σελ. 20	Δυνητική χρήση διαδικτύου για την επιλογή κάποιου πίνακα ζωγραφικής
--	--------------------------	------------	---

3. Περιγράψτε μια ανθρώπινη κατασκευή, π.χ. τον Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης, και μια κατασκευή ενός ζώου, π.χ. μια φωλιά τερμιτών.

Ενότητα 13 ^η (3 ^ο τεύχος) Κατασκευές	Κατασκευές της φύσης	2, σελ. 9	Δυνητική χρήση υπολογιστή, κυρίως διαδικτύου για την αναζήτηση μιας ανθρώπινης κατασκευής (πχ. Λευκός Πύργος) και την περιγραφή της—αξιοποίηση word για την παραγωγή λόγου
--	----------------------	-----------	--

Β. Ως προς την ποιότητα αξιοποίησης των ΤΠΕ

Αποτιμώντας αξιολογικά τη φύση των δραστηριοτήτων παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (57,2%) καταλαμβάνουν αυτές που έχουν στόχο την απλή αναζήτηση και άντληση πληροφοριών σε διαδικτυακούς τόπους. Στη δεύτερη θέση (36,8%) κατατάσσονται οι δραστηριότητες που στοχεύουν στην απλή χρήση εργαλείων επεξεργασίας κειμένων για την παραγωγή γραπτού λόγου ή τη δημιουργία πολυτροπικών κειμένων ή οι δραστηριότητες που αναφέρονται στην καλλιέργεια ψηφιακού γραμματισμού μέσω ανάγνωσης πολυτροπικών κειμένων. Περιορισμένος φαίνεται να είναι ο αριθμός (6,2%) των δραστηριοτήτων που αναδεικνύονται σε περιβάλλοντα επικοινωνίας και συνεργασίας και στοχεύουν στο διαμοίρασμα παραγόμενου υλικού σε μονάδες web. 02., όπως φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Εικόνα 3. Κατανομή ως προς την ποιότητα αξιοποίησης των ΤΠΕ

Ενδεικτικά παραδείγματα

1. Συγκεντρώστε όλα τα έθιμα που ξέρετε από την περιοχή σας ή από οποιοδήποτε μέρος της Ελλάδας και παρουσιάστε τα προφορικά στην τάξη.

Ενοτητα 14 ^η (3 ^ο τεύχος) Πάσχα	Έθιμα του Πάσχα	σελ. 31	Δυναμική αξιοποίηση διαδικτύου για την αναζήτηση και συγκέντρωση όλων των εθίμων του Πάσχα σε τοπικό και πανελλήνιο επίπεδο
--	--------------------	---------	---

2. Οι συμμαθητές σας στο σχολείο συχνά σας δίνουν προσκλήσεις για να σας προσκαλέσουν στα γενέθλιά τους. Να φτιάξετε μια πρόσκληση για το πάρτι του Ακτύπη και να του τη δώσετε για να προσκαλέσει τους φίλους του.

Ενότητα 6 ^η (1 ^ο τεύχος) Οι φίλοι μας και οι φίλες μας	Οι φίλοι γιορτάζουν	3 σελ. 84	δυναμικά η χρήση υπολογιστή και διαδικτύου για τη δημιουργία πρόσκλησης/αξιοποίηση των μέσων που διαθέτει το λογισμικό για την Ε' και τη Στ'
--	---------------------	-----------	--

3. Χωριστείτε σε ομάδες και φτιάξτε τις δικές σας διαφημίσεις. Μπορείτε να επινοήσετε ένα προϊόν και να το διαφημίσετε ή να αλλάξετε... τα φώτα σε μια γνωστή διαφήμιση που παίζεται στην τηλεόραση.

Ενότητα 15 ^η (3 ^ο τεύχος) Τηλεόραση	Τηλεόραση και διαφήμιση	6 και 7 σελ. 46	δυναμικά η χρήση υπολογιστή και διαδικτύου κυρίως για τη «μελέτη» διαφήμισης, την αναζήτηση σχετικών πληροφοριών και την κατασκευή διαφήμισης (αξιοποίηση αντίστοιχου «εργαλείου» για δημιουργία πολυτροπικής-πολυμεσικής διαφημιστικής αφίσας στο λογισμικό για την Ε' και τη Στ')
---	-------------------------	-----------------	---

4. Διαβάστε στην τάξη ένα βιβλίο που σας αρέσει. Συζητήστε για την πλοκή, τις σκηνές, τους χαρακτήρες και διαλέξτε, ανά ζευγάρια ή ανά ομάδες, διάφορες σκηνές του βιβλίου για να τις γράψετε σαν σενάριο για έργο...Κάντε το και εσείς με μια σκηνή από το αγαπημένο σας βιβλίο..... με τη βοήθεια μιας βιντεοκάμερας να φτιάξετε τη δική σας ταινία.

Ενότητα 9 ^η (2 ^ο τεύχος) Βιβλία-Βιβλιοθήκες	Επιλογή βιβλίου-βιβλιοπαρουσίαση	σελ. 49	Ρητή αναφορά για την αξιοποίηση βιντεοκάμερας στη δημιουργία μιας ταινίας με σημείο αναφοράς σκηνή από αγαπημένο τους βιβλίο
--	----------------------------------	---------	--

5. Στο επόμενο τεύχος της εφημερίδας του σχολείου θα υπάρχει αφιέρωμα στη ζωή στο αγρόκτημα. Ας πούμε ότι αποφασίζετε με τους συμμαθητές σας να επισκεφτείτε ένα αγρόκτημα και να συλλέξετε πληροφορίες για την εφημερίδα σας. Από πριν χωρίζετε σε τρεις ομάδες, που η καθεμιά θα έχει τον δικό της ρόλο. Ομάδα Α: Συζητάτε με τους ανθρώπους του αγροκτήματος και συλλέγετε πληροφορίες για την κοινή ζωή ανθρώπων - ζώων. Με την επιστροφή σας στο σχολείο, ως νέοι δημοσιογράφοι γράφετε και δημοσιεύετε στην εφημερίδα του σχολείου σας ένα άρθρο με τίτλο: Μια διαφορετική ζωή για τα κατοικίδια.

Ενότητα 4 ^η (1 ^ο τεύχος) Τα ζώα που ζουν κοντά μας	Τα χαρακτηριστικά των ζώων	4 σελ. 63	Καμία ρητή αναφορά αλλά δυναμικό η χρήση υπολογιστή και διαδικτύου για τη συλλογή πληροφοριών και για τη δημιουργία και δημοσίευση κειμένου σε επίπεδο ομαδικής εργασίας (αφιέρωμα στη ζωή στο αγρόκτημα)
---	-------------------------------	-----------	--

6. Διοργανώστε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα με την Στ' τάξη. Αναθέστε σε δύο συμμαθητές σας να τον περιγράψουν και να ηχογραφήσουν την περιγραφή σε ένα μαγνητόφωνο.

Ενότητα 16 ^η (3 ^ο τεύχος) Τα αθλήματα- σπορ	Ποδοσφαιρικό ς αγώνες	8 σελ. 73	Δυναμικά χρήση υπολογιστή/μαγνητοφώνου για την οργάνωση και τη μαγνητοφώνηση της περιγραφής του αγώνα
--	--------------------------	-----------	---

2.5. Συμπεράσματα - Προβληματισμοί- Επέκταση

Τα ευρήματα που προέκυψαν από τη μελέτη του ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ και των τριών τευχών του σχολικού εγχειριδίου για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην Ε' Δημοτικού εγχειριδίων επιτρέπουν τη διατύπωση της άποψης ότι:

A. Στο ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ

- οι άμεσες αναφορές στις ΤΠΕ είναι ελάχιστες και με μια πρώιμη διατύπωση όσον αφορά στην ορολογία του ψηφιακού γραμματισμού
- δεν υπάρχει διαφοροποίηση στις αναφορές για τις 4 τελευταίες τάξεις, ενώ απουσιάζουν αυτές από το μέρος του προγράμματος που αναφέρεται στις Α' και Β' τάξεις.
- δυναμικά οι ΤΠΕ μπορούν να εφαρμοστούν με βάση το κείμενο και -οποσδήποτε στο πολυμεσικό εκπαιδευτικό περιβάλλον- στα προτεινόμενα διαθεματικά σχέδια εργασίας.

B. Στο εγχειρίδιο

Τα περιεχόμενα ακολουθούν τις προδιαγραφές του ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ και οι αναφορές είναι λίγες σε σχέση με το σύνολο των δραστηριοτήτων των βιβλίων αφενός και σε σχέση με τις ανάγκες σύνδεσης της γλωσσικής διδασκαλίας με τους πολυγραμματισμούς αφετέρου. Οι περισσότερες ασκήσεις αφορούν στην κατανόηση γραπτού λόγου μέσω της συλλογής πληροφοριών, ενώ οι δυναμικά αξιοποιήσιμες μέσω των ΤΠΕ αφορούν στην παραγωγή γραπτού λόγου σε συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο. Επομένως προκύπτει η ανάγκη δημιουργίας μιας συμπληρωματικής τράπεζας διδακτικών προτάσεων, η οποία θα προσφέρει εναλλακτικούς τρόπους υλοποίησης των δραστηριοτήτων που προτείνονται στο πλαίσιο της αξιοποίησης των ΤΠΕ. Ενδεικτικά θα μπορούσαν να προταθούν τα εξής:

- Η χρήση του τεχνολογικού εργαλείου παραγωγής αρχείων ήχου podcasting ως υποβοηθητικού μέσου για ενδυνάμωση του προφορικού λόγου των μαθητών (Αραβανή, 2017; Jaya & Sonja, 2013) στην 16η ενότητα (Αθλήματα- σπορ) με σημείο αναφοράς την αναπαράσταση ενός ποδοσφαιρικού αγώνα ή αναμετάδοση αυτού σε ένα αντίστοιχο web.2.0 περιβάλλον ραδιοφωνικής εκπομπής.
- Στο πλαίσιο μιας βιωματικής δράσης ή ακόμα και ενός προγράμματος σχολικών δραστηριοτήτων και με αφορμή την 7η ενότητα (Μουσική) οι μαθητές συγκροτούν ομάδες, επιλέγουν να παρουσιάσουν μουσικά όργανα ή συνθέτουν μουσική και παρουσιάζουν ηχητικά τη δουλειά τους. Τέλος, κάνουν μοντάζ και τελική επεξεργασία του ήχου. Το παραγόμενο μπορεί να αποτελέσει podcast που θα αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του σχολείου ή συμμετοχή σε ραδιοφωνικούς σταθμούς, όπως το διαδικτυακό μαθητικό ραδιόφωνο, European School Radio που φιλοξενεί αντίστοιχες εργασίες μαθητών από την Ελλάδα και το Εξωτερικό (Kimmy, 2011).
- Με σημείο αναφοράς την 9η ενότητα (Βιβλία- βιβλιοθήκες) οι μαθητές μπορούν σε ένα περιβάλλον wikis να ανταλλάσσουν πληροφορίες με τους φίλους τους- συμμαθητές τους σχετικά με τα βιβλία (νέες εκδόσεις, παρουσιάσεις, συγγραφείς, βιβλιοπροτάσεις) δημιουργώντας το δικό τους e-portfolio (Aravani, 2014), αναπτύσσοντας έτσι γνωστικές, κοινωνικές και μεταγνωστικές δεξιότητες.
- Εναλλακτικά μπορούν αξιοποιώντας τις ΤΠΕ ως περιβάλλοντα επεξεργασίας κειμένων να ξεκινήσουν τη συγγραφή ενός βιβλίου, το οποίο και θα αναρτήσουν σε ιστοσελίδα του διαδικτύου ή σε μια πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης με τη βοήθεια του λογισμικού <http://mahara.org> (Αραβανή, 2014: 185-187). Μπορούν να δημιουργήσουν την αρχή και οι συμμαθητές ενός άλλου σχολείου να συνεχίζουν, ώστε να φτιάξουν «το μεγαλύτερο βιβλίο του κόσμου». Το βιβλίο θα έχει πολυτροπικό χαρακτήρα με εικόνες είτε εισηγμένες από πηγές αναζήτησης, είτε με προσωπικές ζωγραφιές μέσα από προγράμματα δημιουργικότητας και φαντασίας, όπως το KidPix (λογισμικό ζωγραφικής www.kidpix.com).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Adelsberger, H., Kinshuk, Pawlowski, J. & Sampson, D. (2008). *Handbook on Information Technologies for Education and Training*. Germany: Springer- Verlag Heidelberg.
- Aravani, E. (2014). The student e-portfolio: promoting change in the educational practice of Ancient Greek, *Πλάτων, Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων*, 59, 280-299.
- Aravani, E. (2012). Planning an Interactive Course of Literature: The example of the A' Grade of Lyceum, *Education and Society: Research and innovation in new technologies*, 295-306.
- Baker, E. (2010). *The New literacies: Multiple perspectives on research and practice*. N.Y: Guilford Publications.
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Glencoe, Illinois: Free Press.
- Cope, B. & Kalantzis, M. (Eds.). (2000). *Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures*. New York: Routledge.

- Crumpler, T., Hansfield, L., & Dean, T. (2011). Constructing difference differently in language and literacy professional development. *Research in the Teaching of English*, 46(1), 55-91.
- Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hague, C. & S. Payton (2010). *Digital literacy across the curriculum*. Bristol: Futurelab
- Hiller, S., Gwynn, M., & Junzheng Z. (2012). New Literacies and Emerging Technologies: Perspectives from U.S. and Chinese Middle Level Teachers, *RMLE Online*, 35(10), 1-11.
- Holsti, O. R. (1968). Content Analysis. In: G. Lindzey, E. Aronson (Eds.). *The Handbook of Social Psychology*, volume II. Reading, Massachusetts: Addison - Wesley Publishing Company, 596-692.
- Jaya, R., & Sonja, O. (2013). Podcasting as an Educational Building Block. *Academic Libraries Australian Academic & Research Libraries*, 38(4) 270-279, at <http://dx.doi.org/10.1080/00048623.2007.10721309>.
- Jewitt, C. (2008). Multimodality and Literacy in school classrooms. *Review of Research in Education*, 32(1), 241-267.
- Kimmy, S. (2011). Digital Spoken Words Demystified: The Nuts and Bolts of Do-It-Yourself Podcasting. *Journal of Electronic Resources Librarian-ship*, 23(4), 417-419, at <http://dx.doi.org/10.1080/1941126X.2011.627819>.
- Kress, G. (2003). *Literacy in the New Media Age*. London and New York: Routledge.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Li, J; Snow, C & White, C. (2015). Teen Culture, Technology and Literacy Instruction: Urban Adolescent Students' Perspectives. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 41 (3), 1-36).
- Rollag, K. & Billsberry, J. (2012). Technology as the enabler of a new wave active learning. *Journal of Management Education*, 36 (6), 743-752.
- Rowell, J., Kosnik, C., & Beck, C. (2008). Fostering Multiliteracies pedagogy through preservice teacher education. *Teaching Education*, 19 (2), 109-122.
- Street, B. (2000). New Literacies in theory and practice: What are the implication for language in education? *Linguistics and Education* 10 (1), 1-24.

Ελληνόγλωσσες

- Αραβανή, Ε. (2017). Διδάσκοντας λογοτεχνία μέσα από τα μάτια της γενιάς του διαδικτύου: Ο πιστός φίλος του Oscar Wilde σε μορφή PodCast. *Πρακτικά του 10ου Πανελληνίου Συνεδρίου «Λογοτεχνία και Παιδεία» της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 4-6 Νοεμβρίου, 2016 (Υπό δημοσίευση).
- Αραβανή, Α. (2014). *Η Αρχαία Ελληνική Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση σήμερα. Σύγχρονες Εναλλακτικές διδακτικές προσεγγίσεις στη Δραματική Ποίηση*. Αθήνα: Διάδραση.
- Άχλης, Ν. (1983). *Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι, στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Άχλης, Ν. (1996). *Οι αξίες στα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου (1954-1994)*, τόμος Α'. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Α.Π.Θ.

- Δημάση, Μ. & Αραβανή, Ε. (2013). «Η Παιδαγωγική των Πολυγλωσσισμών στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας του Γυμνασίου: Ουτοπία ή Πραγματικότητα». *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences, (MAJESS)*, (2), 55-63, <http://hrmars.com/index.php/pages/detail/MAJESS>.
- Δημάση, Μ. (2012). Κειμενικά είδη και δια-πολιτισμική ανάγνωση των εγχειριδίων γλωσσικής διδασκαλίας του Γυμνασίου. Στο: Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή, Μ. Δημάση (Επιμ.) *Ζητήματα Διδακτική της Γλώσσας*. Πρακτικά Συνεδρίου, Κομοτηνή 7-8 Μαΐου 2010. (27-54). Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Δημάση, Μ. & Εφόπουλος, Β. (2005). Δημιουργώντας πολυμεσικό εκπαιδευτικό λογισμικό για το μάθημα της γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Πρακτικά 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Επιστημονικής Ένωσης Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας για τη διάδοση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση. *Μάθηση και Διδασκαλία στην Κοινωνία της Πληροφορίας*. Από τον μαυροπίνακα στις ευρυζωνικές δορυφορικές επικοινωνίες. Διαθέσιμο στο: www.ea.gr/publications/pdf/DIAS_2nd_Proceedings.pdf
- Δημάση, Μ. (1996). *Τα ελληνόγλωσσα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου της Κωνσταντινούπολης και η θρησκευτική και εθνική ταυτότητα των Ελληνοπαίδων*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
- Κόμης, Β & Ντίνας, Κ. (2011). *Μελέτη για την αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία της γλώσσας και της λογοτεχνίας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Κουτσογιάννης, Δ. & Αραποπούλου, Μ. (2009). *Γραμματισμός, Νέες Τεχνολογίες και εκπαίδευση*. Αθήνα: Ζήτη.
- Μπονίδης, Κ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντίνας, Κ. (2004). Γραμματισμός - Πολυγλωσσισμοί και διαπολιτισμική γλωσσική διδασκαλία. Στο: Π. Γεωργογιάννης (Επιμ.). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο, Πάτρα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, 193-206.
- Παπούλια-Τζελέπη, Π. & Τάφα, Ε. (2004). *Γλώσσα και γραμματισμός στη νέα χιλιετία. Γραμματισμός ή γραμματισμοί: η πρόκληση του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Στογιαννίδης, Α. (2014). *Η Διδακτική Ανάλυση στα Σχολικά Εγχειρίδια του Μαθήματος των Θρησκευτικών. Εμπειρική έρευνα με εφαρμογή της Γεωμετρικής Διδακτικής Ανάλυσης (Ge.Di.An.)*. Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Κυριακίδη.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2005). Από την παιδαγωγική του γραμματισμού στους πολυγλωσσισμούς. Νέες τάσεις, διαστάσεις και προοπτικές στη διδασκαλία της γλώσσας. Στο: Κ. Μπαλάσκας & Κ. Αγγελάκος (επιμ.). *Γλώσσα και λογοτεχνία στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. (35-52). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2006). Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο πλαίσιο των πολυγλωσσισμών. Στο: Χ. Τσολάκης (Επιμ.) *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Παγγλωσσία: Η' Πανελλήνιο Συνέδριο*. Αφιέρωμα στον Αχιλλέα Τζάρτζανο (113-124). Θεσσαλονίκη: Κώδικας.